

lemasszony és Apafi fejedelem halálát, Thököly betörését és Teleki elesését vonta maga után 1690-ben, utójáték pedig, vagyis a dolgok mintegy kibékítő végkifejlése a Leopold-hittelvéli kiadatása 1691 elején. A tér és idő ez alkalommal többet közölnöm nem engedvén, a három utósó nagy momentumu történetrésznek, az események és azokra befolyással volt egyének jelleme, nagyrészen új adatok alapján előadását más alkalomra tartom fenn.

És most átmehetünk Sándor Pál rövid életrajza és írásai ismertetésére.

II. SÁNDOR PÁL ÉLETRAJZA S IRÁSAI.

Sándor Pál atyja Agyagfalvi Sándor Gergely, anyja Nagy-Galambfalvi Kadics másképen Mátyus Kata, a ki 1664. jun. 10-ki keltü fejedelmi Consensussal erősített átadási vagy bevallási szerződésnél fogva férje iránti szeretetből nagygalambfalvi házát és birtokát annak vallotta be és adta át; hihető, hogy Pál itt is született, s innen van „Nagy-Galambfalvi“ előneve, ámbár atyja „Agyagfalvi“ előnevű s ő is birtokos volt ott. Azonban még két Sándor-ág Agyagfalván és Kénosban lakott, ősi birtokot birt s tagjai magukat Kénosi és Agyagfalvi Sándor-oknak nevezték. Sándor Pál neje volt Tartsafalvi Pálfi Judit, kitől János és Pálnevű fiok s Kata leányuk született.

Naplóirónk ifjusága nem ismeretes, férfi kora sem; hihetően egyszerü mezei gazdai életet élt Nagy-Galambfalván; ismeretessé hajlott korában lett portai kapithiasága által. hová ápril 24-én 1687. indult el, ott töltve három évet, s valószínűleg 1690-n aug. 21. jött haza, midőn Thököly Imre török-tatár és magyar haderővel Erdélybe ütvén, Heissler német tábornokkal s Teleki Mihály ország generálisával a híres zernyesti diadalmas csatát vívta.

A kapithiaság ez időben szerfelett terhes, Sándortól anyagilag nagy áldozatot kívánó, minden perczen kockáztatott

volt; mutatja ezt az ő ottani élete egész munkásságának minden fenmaradt nyoma. Ugy látszik, őt erre vagy egyéni, amolyan patriarchalis, és „domi{o}ctus“-féle hajlamai, az erdélyi fris lég-jó bor és konyha szeretése, vagy tán mérsékelt vagyoni állása nem képesítették. Különben az örök panasz és sovárgó honvágy, a haza- és közügyszeretet csak középszerű mértéke, némi erély és férfiúi nemesb becsvágy mellett megmagyarázhatlan a ma ítélő előtt. Mert bizonyos, hogy azon időben akár az erdélyi, akár a szultáni udvarnál szolgálni veszélylyel járt. De ezt tudták, tudniok kellett a tehetséges hazafiaknak, s avval kibékülniök vagy visszavonulniok kell vala. A ki jégre lépik, tudjon uszni, közpályán állók sorsa tövis és koszoru egyiránt lehet.

De mind e mellett Sándor tétlenséggel nem vádolható, sőt helye a munkás férfiak között van; portai tevékenységének három emléke maradt fenn, miket sorban ismertetek.

1) A FEJEDELEMHEZ KÜLDÖTT HIVATALOS LEVELEZÉSEI, mikből eddigelé hat van felfödözve és közrebocsátva; a legelső költ 1687-n jul. 22. az eszéki táborban, kiadva *Diplomat. Alvincz.* II. k. 204—207 ll. második költ 1687-n jul. 22. az eszéki táborban, kiadva *Diplomat. Alvincz.* II. k. 207—208 ll. a harmadik költ 1687-n jul. 30. az eszéki táborban, kiadva *Diplom. Alvincz.* II. k. 202—204 ll., negyedik költ 1687-n sept. 14. (nincs kitéve: hol?) kiadva *Török-Magyarok. Államokm.* 259—264 ll. az ötödik költ 1687-n decz. 9. Konstantinápolyban, kiadva *Török-Magyarok. Államokm.* 282—284 ll. a hatodik költ 1688-n márcz. 8. Konstantinápolyban, kiadva *Török-Magyarok. Államokm.* 291—292 ll.

E levelek a Napló illető részeinek terjedtebb, alakítottabb kidomborodásai. Mig amaz ugyszólva átsiklik a dolgokon, a levelek alaposan, a részletekre kiterjedőleg írják le azokat; a lényegyet nézve azonban egyik szinte fölöslegessé teszi annyi részben a másikat. A levelekből hihetően vészett is el, vagy oktalanság megsemmisítette. Én a gróf *Kemény-gyűjteményt* az erdélyi muzeumban felkutattam; de csak azokat találtam és irtam volt le részben, akkor, midőn e tanulmányhoz kezdettem, a miket azóta Szilágyi Sándor akadémiai r. t. úr mind

közrebecsátott, megkönnyítve nekem a munkát s tanulmányom terjedelmét.

II) A NAPLÓ, melyet tősgyökeres székely irálya és sajátosságai a nyelvészekre, tartalma a történészekre nézve egyiránt érdekessé tesz. Kiválóbb részek: az ethnographiai elem, Karánsebes, Sidovár, Konstantinápoly és vidéke stb. leírása a Thökölyanumok, a török veszített csaták, tábori zavar és udvari válságok, általában a birodalom belső meghasonlása élénk, egyszerű rajza, a kapithiák számandó állása, a magyar bujdosók és Törökországban elhaltak sirjairól való tudósítás stb. Hogy a szerkesztmény kissé pongyola, a reflexioi rész gyöngé és itt-ott naiv — ez áll, de az azon kor krónistáinak közös hibája vagy tán csak gyöngéje.

III) KONSTANTINÁPOLYI EMLÉKJEGYZETEK, melyekben le van írva — s tudtom szerint itt legelőször — a kapithiák portai élelmi illetménye, az ő maga és Szilvási, korábbi kapithia tapasztalati jegyzései szerint, a szultán fő és alsó tisztviselőinek és szolgálinak fizetni szokott ajándékok, a mit tudtom szerint ily alakban és terjedelemben itt kapunk először; erről is közli a Szilvási jegyzeteit is, leírja, mennyi adót és ajándékot vittek ő és Sárosi főkövet 1687-n azon folyó évre portára a szultánnak, tiszteinek, szolgálinak és élelemosztóinak; ezután leírja Konstantinápoly kapuit, a török udvari szokásokat, a szultán, fővezér, diván-ülő basák és oláh vajda czimeit és czimeztetését szóval és levélben, a diván-ülések napjait a mecsetek, iskolák, akademiák, ispotályok, dervisek lakhelyei számát stb.

Én az egész gyűjteményhez — mit szinte tanulmányoknak mernék nevezni — OKLEVÉL-FÜGGELÉK-et adtam, s bujdosónk mindkét dolgozatkájához jegyzeteket irtam, a mik által az író és azon távoli idők homályosságait és a hézagokat, a nem tudott- vagy elhallgatottakat kívántam pótolni; a jelen korrallal egybekapcsolás által pedig, az ily régiségekben nem épen jártas olvasóra nézve felvilágosítást, könnyebb megértést és nagyobb élvezetet szerezni, azon történeti igazságot tartva szemem előtt, hogy így a mult idők és szenvedések sötétei a jelen fényében enyhült fájdalom hatását teszik a lélekre, dicsősége és nagy élményei pedig a jelen borujára a visszaem-

lékezés és honfi öröm varázsát öntvén: szeretni tanítjuk a hazát és történetét.

A helyes-írásra nézve a m. tud. akadémia kiadványainál azon gyakorlat föltétlen érvényben léteiről értesülvén, hogy a XVII—XVIII. századi írók és államférfiak változó és szabálytalan szóleírását mai helyesírásra kiigazítani kívánja: én is mailag irtam az ily absolute hibás szóleírásokat: *edgy, hidgy, mondgy, küldgyön*, — továbbá: *aszt, eszt*, — ismét: *adot, maradot, mellet*, — szintugy: *estenek, utánna, táborban ment, Szebenben indult, régh, megh, ötet, menyen*; e jegy helyett: *Œ* azaz-t tettem, a ts-et cs-sel cseréltem fel, a pasa szót két „s“ helyett egygyel irtam, a *Német, Török, Szultán, Pasa, Fejedelem, Fővezér* s még néhány ily főnevet — Naplóírónk talán tisztességért irván nagy betűvel — én is megtartottam, az ékezést és központosítást pedig, a mi szintén hiányos volt és szeszély törvényét követte, végig kiegészítettem s megigazítottam.

Meghagytam azonban a következő leirási és kiejtési sajátságokat: *előll, felöll, rolla, nálla, velle, nékünk, néhány, léssen, beméne, poroncsolat, szerint, nevit, végit, köntösit, épületi, hiti* = nincs hiti, romlottak épületi, *hijják, bekisírte* — azon okból, mert ugy vettem észre, hogy részint a ragozás, részint az euphonia törvényén alapul legnagyobb része; ez alóli kivételnek tartom a „poroncsolat“ szót, a melynek bosszantó monotonijáról magamnak számot adni mint székely sem tudok.

Megtartottam végre ezen székely sajátságokat is: *küs* = kis, *idön* = idén, *joh* = juh, *vagyon* = van, *öttünk, körösztyn, miég* = még, *ítilet, soholt, mélyföld, segéltetni*, a tábor *szélyén, felyül*, ugy szintén e ragozást is: az ő *deákji, familiájé, végéjig, lakossi*, ezeket azon okból, mert a közbeszurt j és s simábban viszi át a hangot á-ról é-re, s utóbbiban az „s“ mint tulajdonító rag, megmaradhat akképpen változva át, mint a ,val‘, ,vel‘ rag első betűje az előttük álló gyökszó végbetűjévé változik át. Nem csak e Naplóban, de más azon kori könyvekben is láttam hasonlókat, a hol az igy vagy amugy írásnak oka a kiejtés, törvényadója pedig az euphonia. Így például e mondatban: A követ levelit kezébe adá = az a, á, e, é, i, ő,

egymást felcserélve előfordulása sokkal lágyabbá és szebbé teszi a kiejtést és olvasást. Vajjon mint lágyító nyelvsajátság és olvadékonyabb kiejtés eszközei nem érdemelnek-e ezek méltató figyelmet?

Az ágyukölyköt = kis ágyu értelemben mint igazán székelly szóképzeményt vagyis alkotást inkább csak kedvderítőül szintén megemlítem.

Ennyit Naplóirónk műveiről, azok tartalma és alakja tekintetében.

És most magán jelleméről is pár szót.

Sándort portai aggodalmaskodásai, nejehez irt levele gondos férjnek s szerető atyának tüntetik fel. Nyomorult állapotáról minden írásában megemlékezik. Arról is vannak adatok, hogy honától segílyt kapott. 1688. jul. 21 s következő napokon Ebesfalván a fejedelemmel folyt országos tanácskozás alkalmával egyebek közt ily végzés is költ: »Sándor Pálnénak — kinek férje kapichia a portán — segesvári főtiszt atyánkfiai adjanak három negyvenes hordó bort és ötven köböl buzát, Ugron Ferencz atyánkfia pedig adjon 200 frtot; ennek felette a mely 100 frtot ezelőtt ígértünk volt neki, azt is adja meg — facit in summa fl. 500.« (Protoc. pag. 6.) 1689-ben neje Teleki Mihályhoz irt levelében kérvén: »essék meg szíve idegen nemzetek között már jó időtől fogvást bujdosó férjén, szegény szolgáján, neveletlen, gyámoltalan árváin, s szegény ura haza szabadulásában mutassa istenes jó akaratját,« — tőle Segesvárról jan. 19-kén azon útasítást kapta: »hogy a mint szóval is megmondotta, mind a fejedelem ő nagysága, s mind az ország előtt tekintetben van dolga, s csak érthesse kívánságát, jó szívvel instál mellette; bizvást remélheti mind a fejedelem ő nagysága kegyelmességét, mind a nemes ország jó akaratját.« Erre Sándor Pálné megterhelhetését megírta. »Szegény ura elmenetelekor — így szól levele — a mi kevés embereik voltak, elzálogosították volt; azokból ő Nagyságok, Kegyelmeik istenes indulatjából mutatott jóakaratok következtében neveletlen és gyámoltalan árváikra nézve tavaly kiváltottak, miért a könyörülő Isten ő Nagyságát, Kegyelmét áldja meg. Mostan ismét — ugymond — a súlyos adózás miatt élnetetlenül maradnak; kéri azért, parancsoljon a tisz-

teknek, engedelmeskedjenek nekik,kiért a könyörülő Isten megáldja.« Teleki a táborból febr. 16-án Gernyeszezgről irt a segevári tiszteknek: »ne háborgassák a kérelmes embereit, s ne erőltessék semminemű adózásra, hanem hit szerint tudósítást tegyenek: mi esik reájok, mindenféle accidentiákat pénzre számlálván, egy summában irják meg s mentest megküldi egyzersmind minden fogyatkozás nélkül. Egyébiránt is — írja Teleki — ha mi bántódási vannak vagy lesznek, bizvást írja, izenje meg, a miben lehet. örömet segítségére lesz neki, sőt a Deputatio összegyűlvén, csak juttassa eszébe, azon lesz, mind a fejedelem ő nagysága kegyelmességét, mind a nemes ország jóakaróját és segítségét vehesse újabban is.«*)

Emlitem még Naplóirónknak a portáról nejéhez 1688. július 15-kén Konstantinápolyból irt levelét, melyet az övéihez viseltető gyöngéd szeretet tesz az irodalomban fentartásra méltóvá. Azon korban szokásos szívélyes üdvözlés után mindenk előtt arra kéri nejét: »ha lehet s az alkalmatlan állapot megengedi, a hitván (a székelyeknél e szónak: száanalomraméltó, szegénységi érteménye van) gyermekeket tanitassa; ezután gazdasága szorgalmas vitelére serkenti, hogy mások a munkában meg ne előzzék; kéri őt, hogy kiszabadítása végett közbenjárásra Bethlen Gergelyt és Sárosi Jánost kérje fel; ha kapithiát küldnek — ugymond — sáfárokadjék neki valami kevés égett borral és szalomnával; kérdezi: mennyi lett a termése? írja, hogy ott már az új szőlő, füge, dinnye bejött, örömet kedveskednék, de nincs módja benne. Ezután sorsára tér ki, mondván, hogy örömet közējük menne ő is, mert majd megunta ott télben-nyárban szánkázni a tengeren, hitvány ruházatából is majd kihull; istentől jót kíván atyjafainak, s köszöni azoknak, a kik hozzá árvaságában jóakarajokat mutatták; minden jóakaróit s falusfeleit köszönti s hamar üdön való látást kíván. Isten veled — így zárja be levelét — édes atyámfia, a te jódat kívánó szegény hütös urad.« Utóiratban kéri, hogy egy süldöt tartogasson jól, ha isten hazaviszi, jobb újságot nem adhat. (Látható az OKLEVÉL-FÜGGELÉK IX. száma alatt.)

Azonban a süldő két karácsonyra is meghízhatott és

*) Mindkét eredeti level nálam látható.

el is kelhetett, mert Sándor Pál még ezután két évig ült a portán, s akkor is nem a fejedelem, ki már akkor a sirban pihent, nem a közbenjárás, hanem a háboru esélye szabadította ki s hozta vissza honába.

Két adatot ismerek erről. Az egyik Cserei Mihály *Históriájában* van s így szól:

»A szegény Sándor Pálnak használa a Thököly bejövetele, különben oda sülyed vala pogány országban. Ezt zálogul, szokás szerint, beküldötték volt akarata ellen a portára; az alatt elszakadván Erdély a töröktől, ott üle egy néhány esztendeig. Thököly választatván fejedelemségre, a porta kibocsátá Thököly mellé; ugy jöve be Erdélybe vele, ki sem mene többet, itthon marada békével Udvarhelyszéken Galambfalván.«¹⁾

A másik egy beszély alaku, de tisztán történeti alapu közlemény; forrását nem tudom, közlésre azonban méltó. Hátha olvasván, valaki felvilágosításra buzdittatik.

»Segesvárárt sokadalom vala. (Az év nincs kitéve.) Több adni-venni akarók közt egy feketébe öltözött nő is igyekezett előre, arczán bánat képe, típegő léptei több tavasznak feje fölött örömtelenül, de édes anyai gondok között elmúltát gyanítatak. A tolongás nőttön-nőtt. Asszonyunk minden erejét megfeszítve igyekezett a csizmadiák sátorához; de hasztalan, mert oldallökés, majd a jövő-menők árja visszataszítá. Egy napbarnított arczu huszár látva e küszködést, izmos karjaival neki útát nyíta. »Köszönöm vitéz, — mond a csizmadiaszínhez jutott nő — kend nélkül lehetlen lesz vala ide jutnom. Fogja, egy pohár borra való!« »Ne fáradjon asszonyom« — szabadkozáék a huszár, azonbau a pénzt elvette. — »Isten fizesse« — mondá — a török földről hazatértnék jól esik itthon egy pohár bor.« »Hát mikor és kivel jött meg kend a törökök közül?« — kérdé a gyászos nő. — »Tegnapelőtt estve érkeztünk Brassóba a fejedelemmel, a ki onnan kíséző katonái egy részét ide küldé. Én is azok közül vagyok. Hát asszonyom hová való?« »Nagy-Galambfalváról, Udvarhelyszékről«, — lón a felelet. »Nem a fogságra tett követ-

¹⁾ Ujabb Nemzeti Könyvtár. Első folyam. Miklósvárszéki *Nagy-Ajtai Cserei Mihály* *Históriája*. 1661—1711. II. kiad. Pest, 1852. 213. l.

né?« — »Oh az!« mondá zokogva a nő. »No ugy sirás helyett siessen haza s várja urát jó vacsorával.« És a huszár a sokadalmi zsbajban eltűnt.

»Sándor Pálné asszony nem soká vesztegette idejét vársárlással, haza sietett, otthon várva-várta, reggeltől estig, óránkint, perczenkint rég nem látott férjét. Nap napot váltott fel — a várt férj nem érkezett. Már-már csüggedni kezdte a várakozó nő, midőn egykor alkony tájban egy törökös öltözetű férfi lépett be, szokott köszöntés után szállást kérő. A nő, ki karszékben ülve, 11 éves fia fején babirkált, mentegetődzék, hogy férje távozta után nála egy idegen sem szállásolt. »Juczi! (a székeleyknél ez kényeztető, bizalmas alakja a Judithnak) s te nem adnál szállást?« — szól kérdőleg egy ismeretes hang. Hirtelen felpattant a nő s megjött férje nyakába borult; a nagyapai szék lábtörve bukott hátra, a macska riadva ugrott le a tüzhelyről, s a fiu felsikolta, hogy anyját a veres bugyogós meg akarja fojtani. . . A viszontlátás zaja lassankint lecsillapult s gazdai szó kezdte ismét az árva falak közt hangzani.«

A mi ezen túl van, költemény, de úgy látszik, valamely családi hagyományon alapul, s mint történész, e komoly vállalat szerkesztői engedelmével, inkább a Sándor-féle maradványok kiegészítéseül azért igtatom ide, mert tudom, hogy a hagyományok forrása is sokszor történeti esemény. Hátha ez is egykor ilyenné derül ki.

»E dolog — mondja beszélyirő — régen, még az 1690. évben történt. Tizenegy éve elmúlt volt már, mikor Sándor Pál, székely főember, harmadmagával követségbe küldetett volt a török nagy Úrhoz, kinek pártfogását nagy adóval fizetgeté a szegény Erdély. A követség rosszul ütött ki, a minden hívők hatalmas Úra a követ urakat rabbilincsbe vereté. Két hónapig hordozott békót lábán, a mikor egy napon Achmed basa kapuja előtt zörgetett el Sándor Pál. A basa, kapuja előtti számolyon befátyolozott nője mellett ülve, kéjteli elégedéssel szíva csibukját. A basa nője magyarul szólítá meg a rabot, kérdezve kis mi-létét? Bus lelkére üdítően hatott a kellemes ajkáról zengő magyar szó. Elmondá, hogy ő egyike a lebilincselte erdélyi követeknek, neve: Sándor Pál, szülőföldje Nagy-Galamb-

falva Udvarhelyszékben. »Isten áldása rajtad — mondá a török nő — kedves rokonom! Én atyád testvére vagyok: Sándor Judith! kit tatár lánczban hurczoltak e földre.« A basa hatalmas füstfellegéből félharagosan dorgálá meg nőjét, hogy nem illő, egy rabbal oly soká beszélni. De a nő lágy hanggal simult hozzá, erdélyi honfiának szabadulása s házához fogadása iránt esdekelve. „Allah egyedül szent, s Mohamed az ő prófétája, legyen meg az ő akaratja!“ felelé Achmed, ki nagy becsben állott szultánja előtt s nőjét szenvedélyesen szerette.

Másnap szabadon járhatta Sándor Pál, lakást a basánál talált, együtt ivott és dohányzott vele. A nő mindent elkövetett, hogy rokona sorsa unt ne legyen; de a haza vágyónak, ki nejét terhesen s több gyermekekre gondoskodás közt hagyta, komolyságát kideríteni nem leheté. Azon időben Erdély viszálykodás almája volt, melyet Bécs és Sztambul is birni óhajtott. Thököly több elégedetlenekkel a fényes kapuhoz folyamodék, a nagy Ur őt fejedelemmé nevezte, s diszjeleivel megajándékozva haddal küldé Erdély felé; Sándor kapott az alkalmon, s nénjétől, kiből férje szerelme s négy gyermeke iránti anyai vonzalma a honvágyat kioltotta, búcsut vőn; az sálokkal, gazdag török szövetekkel, drágaságokkal, s arannyal — a mennyit elbirhatott — ellátva bocsátá útra, meghagyva neki, hogy míg a fejedelmet utóléri, éjjel útazzék, s főképen elindulta utáni reggel a városon túl levő tóba elrejtőzni el ne mulasztja, mert üldözni fogják, s ha megkapják, törökösen bánnak vele. Jó tanács sokat ér, és Sándor el nem mulasztá azt követni. Hajnalban a jelölt tónál volt, elrejtőzve annak legsűrűbb nádasába. Napköltekor már jött nagy lármával lóháton a törökség, embervadászathoz szoktatott ebekkel őt felkeresni; remegett, a mint a szagláló ebek a nádasban ide-oda száguldozának, s a törökök lovaikat a tóból megitaták. Naphaladkor megtért a nyomozó csapat, és Sándor Pál könnyebben lélegzelve az est sötétében tovább iramla; harmadéjjen utólérte Thököly dandárát, s evvel jött Töröcsvárig, hol tőle bucsut véve, régóta látni óhajtott kedveseihez sietett. Hozott drágaságai közt tizenkét egymásba járó arany pohár is volt, melyek legkisebbjének is öble félmeszely nagyságu. E kitünő pohár-csoport a kuruczvilág idejéig a Sándor-család birtokában volt

a mikor Rabló és Kali — ez petki, amaz sárpataki kurucz által elraboltatván, Mohában Nagy Boldizsárnak adatott el, kinek utódainál talán maig is megvan.“¹⁾

Sándor Pálról visszatérte után kevesét tudunk. 1699 októb. 30. Konstantinápolyban a Thököly szolgálatában levő öcse Sándor Mihály levelet irt neki, melyben: „megköszömvén októb. 20-án költ levelét, írja, hogy nyavalyáját nagy száma-kozással értette, csak most és soha többé nem, melyből Istentől gyógyulást kíván; kedves volt házastársa és gyermekei egészségben létek hire hallása; hogy róla már egy időtől fogva bujdosó öcséről el nem felejtkezett, Isten áldja meg, oltalmazza maradékát ilyen változástól, és hogy munkás kíván lenni hazamenetele iránt kivántató securitas megszerzésében csak hazamenő szándékát érthesse, ebből ismerteti meg vele fentartani kívánó jó atyafiságát s obligálja is őt in perpetuum. Kéri azonbanszeretettel, tudósítsa őt egy órával elebb, ha a császár ő felsége gratiáját cum evictione megszerezheti-e, s ezen munkájában kik lesznek neki jó urai? (Válaszát elvárja, akkor irván meg elméjét a hazamenési intentiójában ő is. Erdélyből való tudósításnak útja — írja tovább — Biró Sámuel, a ki minden erdélyi kereskedő rendek feje, az ő kegyelme hírével jönnek Konstantinápolyba a görögök; ha atyafiságát vele fen kívánja tartani, replicáit ezektől megküldheti Jó az Isten Szegény árva anyja iránt — a kit isten sokáig éltesse — kéri, mütassa érette is igaz atyafiságos szolgálatját, minden embernek maga vagy más boldog vagy boldogtalan sorsa előtt forogván: Nemo ante mortem beatus! Kilencz esztendőök folyása alatt való bujdosásában soha eddig életéről még hirt nem hal- lott, Gergely testvérenek irt levele átadására is kéri.“²⁾ Ez és egy 1703-iki alább következő adat mutatja, hogy Sándor Pál haza térte után visszavonulva élt s inkább a német párt- hoz simult, kerülve a bujdosókkal érintkezést. Öcsének a ha- zatérhetést nem eszközölték ki, mert javait a kir. fiskus lefog- laltatta; a kir. kormányzék kérte a felséget, hogy mive

¹⁾ Közölte Fogarasi János, »Nemzeti Társalkodó« 1838. I. félévi 11-dik szám 86—88 lapjain.

²⁾ Nálam levő eredetiből.

székely törvény szerint a székely nota esetében sem vesztheti el birtokát, hanem testvéreire kell szállni: engedje meg, hogy az elítélt Sándor Mihály 400 forintot tevő jószágai testvéreére Gergelyre szálljanak. Mire Leopold császár 1702. febr. 13-án költ kir. leiratában megengedte: „hogy az Archirebellis Thökölynél letartóztatva levő Sándor Mihály javai testvéreöcse Gergely kezén maradjanak, a kinek kezében most is vannak.“¹⁾

1702. decz. 23. költ szomorú jelentésében: „árva Kapi Mária idősbik gróf Gyulai Ferencznek, istenben boldogul kimúlt édes urának, a ki ezen esztendő karácsonhava 23-ik napján 11 és 12 óra közt nappal élete 58-ik esztendejében, Küüllővármegyében oláh-andrásfalvi udvarházánál halt meg, azon hónap 26-án ugyanott leendő koporsóba tételére, őt mint kedves jóakaró urát meghívta.“²⁾ 1703. sept. 6-án „az erdélyi kormányzék gr. Bánffy György, gr. Bethlen Miklós, Apor István, Keresztesi Sámuel és Hartenecki Sachs János aláírása alatt kétszáz rhéneus forintot vesz fel tőle mint a császár hivatól kölcsön, ugy, hogy az adóból később kifizetessék, azon okból, mert a Magyarországon támadt forradalom zavarái miatt az erdélyi nép nagyobb része is elfutott. az adót felszedni nem lehet, a császári katonaságnak pedig zsold kell.“³⁾

Levelei között volt 1703. Pekry Lőrincz, Lázár György és Auner Péter aláírásával költ egy kihallgatási jelentéstétel, melyben ezek, mint az ország rendeitől kiküldött biztosok, súlyos betegség miatt ágyban fekvő Sárosi Jánost kikérdezték a moldovai Duca vajda által, a lengyel király számára 1684-ben elindított s Erdélyben Teleki Mihály' rendeletéből lefoglalt arany és clenodium hováléte felől. Szerfelett fontos íromány. Később töredékeivel együtt felhasználom. 1706-ban január 6-án egy kérelmét küldi át az erdélyi kir. kormányzék Rabutin tábornokhoz, melyből az tűnik ki, hogy Sándor

1) Az erdélyi kir. kormányzék levéltárában levő 1700—1706-ki jegyzőkönyvből.

2) Nálam levő eredetiből.

3) Ugyanott.

Pál Segesvárott levő javai zár alá vétettek, s a kormányzék kéri: „hogy megtekintve az ő eddigi szolgálatait, melyeket ő a hazának akkor tett, midőn Erdély a korona alá visszament, még pedig néhány éven át, a kétségbeesés szorongatásai között, az ő kérését méltassa figyelemre s javai visszaadásában legyen munkás.“¹⁾ Lett-e eredménye? nem tudom, később tán kerülnek elé erre nézve is felvilágosító adatok.

Az utolsó adat Sándor Pálról Pál nevű fiának 1710. jun. 30-án Szebenből anyjához irt levele,²⁾ melyben az anya „*néhai nemzetes Sándor Pál meghagyatott özvegyének*“ van czimezve. Ez azt mutatja, hogy Naplóirónk ez időben már meg volt halva, tehát a mint születése ugy halála évét sem tudjuk, figyerekei idővel örökösök nélkül halván el: nemzetségének egyedül Kata nevű leánya, Kénosi Sándor Pálné lett nőágon folytatója.

¹⁾ Erd. kir. kormszék levéltárában levő eredetiből 1706. 20 sz. alól.

²⁾ Nálam levő eredetiből.